

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE RİSALE-İ NURBAHŞİYYESİ

Hasan Basri ÖCALAN*

ÖZET

Açıkbaş Mahmud Efendi, gerek tarikat silsilesi, gerekse hayatı bakımından renkli bir şahsiyettir. Bu bakımdan hayatı, yazmış olduğu eserler ve bu eserlerdeki görüşlerin ortaya çıkarılması açısından tek nüsha olan Risale-i Nurbahşiyye adlı eseri de çevrilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Açıkbaş Mahmud, Nurbahşiyye, tasavvuf, Bursa.

ABSTRACT

Açıkbaş Mahmud and his Work Risale-i Nurbahşiyye

Whether consider his life or his order series Açıkbaş Mahmud Efendi was very interesting person. For the explanation of his life, his works and his views, Risale-i Nurbahşiyye, which is the only copy of his work, is transformed into Latin alphabet and the copy is provided for the researcers and scholars.

Key Words: Açıkbaş Mahmud, Nurbahşiyye, mysticism, Bursa.

Giriş

Bursa'da Nakşibendiyye kültürü erken dönemden itibaren yayılmaya başlamıştır. XV. yüzyılda kurulan Yoğurtlu Baba Dergâhı ve Nakkaş Ali Dergâhı Bursa'daki Nakşî dergâhların ilklerindedir. Bundan sonra da Ahmed Baba Efendi, Eminiyye, Gâr-ı Âşıkân, Buhara, Hamidiyye, Hasan

---

* Dr.; Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Efendi, Münzevî, Nakşibendî-i Cedid, Özbekler ve hakkında aşağıda bilgi verilecek olan Nakşibendî-i Atik Dergâhı bunlardan bazılarıdır. Bunun dışında başka dergâhlarda da bu tarikata ait kültürün olduğunu söylemek de mümkündür¹. Bu yazıda Nakşibendî-i Atik Dergâhı'nın kurucusu Açıkbaş Mahmud Efendi'nin hayatı hakkında kısa bilgi verildikten sonra yazmış olduğu *Risale-i Nurbahşiyye* adlı eseri tanıtılacak ve eserin metni verilecektir.

Açıkbaş Mahmud Efendi

Asıl adı Seyyid Şeyh Mahmud Efendi b. Seyyid Ahi Mahmud b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed olan Açıkbaş Mahmud Efendi, Diyarbakır'da doğmuştur. Eğitimine amcası Mahmud'un yanında başlamıştır. Sürekli başı açık dolaştığı için Açıkbaş olarak meşhur olmuştur. Amcası Mahmud, Urmiye şeyhi olarak bilinir, Safeviler döneminde doğduğu yerin Safeviler geçmesinden dolayı Diyarbakır'a gelerek dergâhını kurmuş ve irşad hizmetlerini burada yürütmüştür. Sultan Murad'ın Revan Seferi'ne katılan ve belli bir derece padişahın teveccühünü de kazanmasına rağmen bu durum fazla sürmemiş ve Sultan Murad'ın Bağdat Seferi'nden sonra, bir takım insanların Sakarya Şeyhi örneğinden hareketle, Şeyh Mahmud'u padişaha şikayet ettikleri görülmüştür. İdamı ile ilgili tartışmaları eserinde anlatan Naîmâ, şeyhin yakıştırılan bazı ithamlardan dolayı değil, dönemin ileri gelen ve padişaha yakın olan kimselerin, şeyhin müridlerinin çokluğundan ve ileride isyan hareketlerine girişip, devlet kurmasından korktukları için ihbar ettiklerini ve bundan dolayı idam edildiğini yazmaktadır. Naîmâ, idam sebebi ve sonrası ile ilgili yorumları, Katip Çelebi'nin *Fezleke* adlı eserinden aktarmış ve onların doğru olduğunu da tasdik etmiştir². Peçevî de tarihinde; IV. Murad'ın Revan Seferi'ne giderken şeyh ve beraberinde bazı müridlerinin de sefere katıldığını, uğradıkları her yerde şeyhe büyük itibar gösterildiğini, bu durumun padişahta bir kin oluşmasına neden olduğunu, ayrıca kendisine yapılan şeyhlik kisvesi ile halkı isyana teşvik etme gibi bazı telkinlerin de yapıldığını ve daha sonra şeyhi idam ettirdiğini yazmaktadır³. Şeyhi ihbar edenler, şeyhin simya ilmi maharetiyle demiri altına çevirdiğini ve hazineyi bu anlamda

¹ Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 2001, s. 165-242; Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, Bursa 2000, s. 140-149; Damar, Abdullah, *Bursa'da Nakşibendiye Kültürü ve Ahmed İlâhî Tekkesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1993; Tek, Abdurrezzak, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşiliğin Bursa'daki Tarihi Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:16, Sayı: 1, Bursa 2007, s. 211-240.

² Mustafa Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, İstanbul 1281-3/1864-6, III, 370.

³ Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Târihi*, Matbaa-i Âmire 1283/1866, II, 462; Hamid Algar, *Nakşibendilik*, çev. A. Cüneyd Köksal, İstanbul 2007, s. 183.

zenginleştirebileceğini padişaha anlatmışlardır. Ancak şeyh bu konuda başarılı olamamış ve evinde bulunan bir Dürzî tarafından padişahın emriyle boğdurularak idam ettirilmiştir. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Şeyh Mahmud Efendi'nin müridlerinin çokluğu ve özellikle de bölgede belli bir itibar görmesi dönemin yöneticilerini endişeye düşürmüş, daha önce de buna benzer olaylar yaşandığı için, onları şeyhi ortadan kaldırmaya sevk etmiştir.

Evliya Çelebi de Diyarbakır ile ilgili bilgileri aktarırken Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi ve tekkesi hakkında geniş bilgiler vermiş ve bu bilgileri Melek Ahmed Paşa'dan dinlediğini yazmıştır. Evliya'nın ifadesine göre Sultan Murad şeyhi idam ettirdikten bir sene sonra hastalanmış ve "Âh Rumiye şeyhi.." diye diye vefat etmiştir⁴.

Açıkbaş Mahmud, Nakşî olmasına rağmen, Nakşîlerde esas olan gizli zikrin aksine, cehrî zikir yapmayı tercih etmiştir. Amcasının idam edilmesinden sonra Diyarbakır'ı terk ederek, dönemin ilim merkezlerinden başta Kahire ve Bağdat olmak üzere birçok yerler dolaşan ve buradaki âlimlerden ders okuyan Açıkbaş Mahmud⁵, daha sonra Bursa'ya gelerek, burada Nakşibendî-i Atik Dergâhı'nı kurmuş ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Dergâhı Nakşî Cizyedarzâde Dergâhı (Nakşibendî-i Cedîd) ile karışmasın diye Atik olarak isimlendirilmiştir. Şeyh Mahmud, Molla Arap Camii, Daye Hatun Camii'nde ve bazen de Ulu Cami'de vaaz ederek halkı eğitmiştir⁶.

Mahmud Efendi'nin hayatının bundan sonraki bölümünde kabına sığmayan bir kişilik sergilediği için zaman zaman şikâyet edildiği, mahkemeye çıkarıldığı, hatta sürgün edildiği görülmüştür⁷.

⁴ Bruinessen, Martin van-Boeschoten, Hendrik, *Evliya Çelebi Diyarbakır'da*, çev. Tansel Güney, İstanbul 2003, s. 236. Şeyh Mahmud Efendi müridlerine, *Baba Kelâmı* ismiyle bir kitap yazmış ve burada öğretisini açıklamıştır. Geniş bilgi için bk. Kenan Erdoğan, "Seyyid Aziz Mahmud Urmevî, Urmevîlik ve Bilinmeyen bir Eseri: Baba kelâmı", *Bir*, 9-10, (1998), s. 211-225.

⁵ Bruinessen, M. Van, "The Naqshbandi Order In 17th- Century Kurdistan", *Naqshbandist*, ed.: Marc Gaboriau, Alexandra Popovic et Thierry Zarcone, İstanbul-Paris 1990, s. 352; Yılmaz, Hasan Kâmil, "Açıkbaş Mahmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 332.

⁶ İsmail Belig, *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nadiredân*, Hüdavendigâr Matbası, 1302; s. 154; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri, nu. 1089, 113a; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi' der Belde-i Celile-i Bursa*, İstanbul, Millet Ktp., Ali Emiri, Tarih, nu. 89, s. 411; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî Bursa Dergâhları*, Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa 1997, s. 565; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 14; Yılmaz, "Açıkbaş Mahmud", *DİA*; I, 332.

⁷ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 155; Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü (BK)*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Kit., nu. 4521, III, 182, 189; Kara, *Bursa'da Tarikatlar*, 68; *Bursa Şer'îye Sicilleri*, Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, B130, 87a, 96b.

Sürgünden sonra tekrar Bursa'ya dönen Açıkbâş Mahmud Efendi, 1077/1666 tarihinde vefat etmiş ve imamlık vazifesi yaptığı Daye Hatun Cami'nin haziresine defnedilmiştir⁸. Mezarı ve mezartaşı, dergâhın başka meşayine ait mezarlarla birlikte adı geçen caminin bahçesindedir.

Vefatına kendisini sevenlerden birisinin düşürdüğü tarih şöyledir:

Şeyh Mahmûd mefhar-i meczûbân

Necl-i pâk Hazret-i Sultân-ı dîn

Eyleyüp 'azm-i bekâ-yı câvidân

Kodı 'uşşâkı firâk içre hazîn

Gûş idüp naklin didim târihini

Rahmetin kıla ziyâde ol Mu'in (1077)

Türkçe, Farsça ve Arapça şiir yazar Mahmud Efendi, şiirlerinde “**Resmî**” ve “**Âcizî**” mahlâsını kullanmıştır.

Eserleri

1. *Risâle-i Nakşibendiyye*: Tasavvufa dair bir eserdir.
2. *Güzide*: Tecvidle ilgili Türkçe bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Ef., Bölümü, 146 numara, 1b-51b varakları arasında yer almaktadır.
3. *Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*: Seyyid Ali Hemedânî'nin bir eserinin tercüme ve şerhidir Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Bölümü, 146 numarada bulunan risale, yukarıdaki risalenin devamında, 51b-111a varakları arasında bulunmaktadır. Aynı risalenin İstanbul Belediyesi, Osman Ergin Yazmalar, nu. 669'da da bir nüshası daha vardır.
4. *Risale-i Nurbahşiyye*: Nurbahşiyye'nin evrad/ezkâr ile silsilesini anlatan ve Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Ef., Böl., nu. 146; 112b-117a varakları arasında bulunan risale hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir⁹.

⁸ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 154; Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, 113a-b; Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi*, s. 411; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr*, s. 561; Öcalan, *age.*, s. 143; Damar, *agt.*, s. 34; Altınışık, Kezban, *Nakşibendî-i Atik Dergâhu ve Açıkbâş Mahmud Efendi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 2006, s. 26.

⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *OM. I*, 14. Mehmed Şemseddin, bu eserlerin Açıkbâş Mahmud'dan sonra dergâhta ikinci sırada şeyh olan Ahi Mahmud'a ait olduğunu yazmaktadır. *Age*, s. 564.

Nakşibendî-i Atik Dergâhı

Bursa’da kurulan dergâh, kurucusu Açıkbaş Mahmud’un adından dolayı Açıkbaş Mahmud Dergâhı olarak da bilinmektedir. Dergâhın yeri konusunda net bilgiler olmamakla birlikte Bursa’da Tophane civarındaki Darphane Mahallesi’nde olması kuvvetle muhtemeldir.

Dergâhtan günümüze, Mahmud Efendi’nin vaaz ettiği ve 1426 tarihinden önce Çelebi Mehmed’in sütannesi Daye Hatun tarafından yaptırılan Daye Hatun Camii ile caminin haziresinde bulunan mezar taşları ayakta kalabilmiştir¹⁰.

Şeyh Mahmud Efendi’nin vefatından sonra dergâhta sırasıyla görev yapan kimseler şunlardır:

1. Ahi Mahmud Efendi
2. Şeyh Mustafa Efendi
3. Abdülkerim Efendi
4. Abdullah Efendi
5. Mehmed Efendi
6. Mehmed Efendi
7. Abdullah Efendi
8. Abdülkerim Efendi
9. Abdülhadi Efendi
10. Mehmed Eşref Efendi
11. Eşref Efendi

Dergâhın son şeyhi olan Eşref Efendi, 12 Ağustos 1341/1925 tarihinde bu vazifeyi bırakmış ve görev ulemadan Hacı Ziya Efendi’ye verilmiştir. Kendisi de 20 Ramazan 1345/24 Mart 1927 tarihinde vefat etmiştir.¹¹

RİSALE-İ NURBAHŞİYYE

Nurbahşiyye, Necmeddin Kübra tarafından kurulan Kübreviyye tarikatının bir kolu olarak Seyyid Muhammed Nûrbahş tarafından kurulmuştur. Kendisi İran’ın Kuhistan bölgesindedir. Herat’ta ilim tahsil etmiş ve Kübreviyye’den Hâce İshak Huttalânî’ye intisap etmiştir. “Nurbahş” lakabının da şeyhi tarafından kendisine verildiği ifade edilmektedir. Seyyid Muhammed, kendisini mehdi ve halife ilan ettiği için tutuklanmış, Herat’ta

¹⁰ Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 115.

¹¹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 568-569.

camii minberinde bu düşüncesinden vazgeçtiğini söylemeye mecbur bırakılmıştır. Hayatının bundan sonraki dönemini sürgünlerle geçirdikten sonra 869/1464 tarihinde vefat etmiştir. Adına izafe edilen Nurbahşiyye, kendisinden sonra farklı yerlerde temsil edilmiştir. Özellikle Safeviler devrinde, Nûrbağ'ın mensuplarının Şîliğı benimsedikleri bilinmektedir. Günümüzde de Pakistan'ın kuzey bölgelerinde varlıklarını sürdürmektedirler.

Nakşibendiyye'nin Urmevî kolu kısmen Nurbahşiyye izleri taşımakla beraber, Nakşibendiyye mensupları ile Nurbahşiyye müntesipleri genelde birbirlerine mesafeli durmuşlardır. Bu izlerin sebebi de, kimi şeyhlerin her iki tarikata da intisap etmelerinden kaynaklanmaktadır. İşte Urmevî şeyhi Mahmud Urmevî'nin yeğeni Açıkbaş Mahmud'un *Şerh-i Evrâd-ı Fethiyye* ile *Risale-i Nurbahşiyye* adlı eserleri bu izlerin açık örnekleridir.

Nurbahşiyye'de seyrü sülûkün en önemli unsurlarından biri *Evrâdü'l-Fethiyye* adlı eserin okunmasıdır. Bu evrâd Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Hemedânî tarafından derlenmiş ve yukarıda da işaret edildiği gibi Açıkbaş Mahmud Efendi tarafından şerh edilmiştir¹². Nakşibendiyye'nin Urmiye kolu üç nesil sonra kesilmiş olmasına rağmen, Anadolu ve Balkanlar'daki Nakşiler arasında hala bu evrad okunmaktadır.

Açıkbaş Mahmud tarafından kaleme alınan *Risale-i Nurbahşiyye*'nin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdullah Efendi Bölümü, nu. 146'da kayıtlı olup, 112b-117a varakları arasında bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan risalenin her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Başında kırmızı mürekkeple "Es-Seyyid Mahmûd eş-şehîr bi-Rûmiye (Urmiye) Şeyhi ed-Diyarбекrî –rahimehullâhu Teâlâ rahmeten vâsîaten dâimeten" ibaresi yazılarak risalenin kime ait olduğu belirtilmiş, ketebe kaydında ise Muhammed b. Abdullah tarafından 1323 (1905) tarihinde istinsah edildiği belirtilmiştir.

Müstensih bu nüshayı başka bir nüsha ile karşılaştırarak derkenarlara bazı bilgiler de yazmıştır. Derkenarların ait olduğu yerler, müstensih tarafından kırmızı işaretlerle işaretlenmiştir. Bu tür açıklamalar metin içinde tarafımızdan köşeli parantez [ ] içine alınmıştır.

Açıkbaş Mahmud, yazdığı eserde üç tarikatın (Kübreviyye, Nakşibendiyye ve Nurbahşiyye) virdini yazmakta ve sebeplerini izah etmektedir. Nitekim bu durum *Risale*'de: "**Bu risâle** oldur ki, tarîk-i Nakşibendiyye'nün virdlerin beyân ider ve icâzetlerin ve bu silsile-i şerîfde Nakşibendiyye virdlerinden gayri virdler ki, cârî olunur ne sebab iledir ki Kübreviyye ve

¹² Tosun, Necdet, "Nurbahşiyye", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 248-249.

Nûrbahşiyeye'nin virdleri işlenür. Ve hâlâ üç tarîkin virdinden bu silsilede câri olunur." şeklinde ifade edilmektedir¹³.

Risale-i Nurbahşiyeye esas olarak Nakşibendiyye ile Kübreviyye ve bunlardan ayrılan kol ve şubelerin evradını anlatmaktadır. Müellif önce Nurbahşiyeye'nin silsilesini ve evrâdının nasıl olacağını yazmıştır. Daha sonra Kübreviyye Tarikatı'nın silsilesini ve evrâdını açıklamış ve buna *Evrâd-ı Fethiyye* denildiğini belirtmiştir. 113b den itibaren Nakşibendiyye Tarikatı'nın evrâdını, hangi pir devrinde nasıl bir uygulama olduğuna da işaret ederek anlatmıştır. Bu tarikatların nafîle ibadetlerini yazdıktan sonra (114b), Nakşibendiyye tarikatında **silsile-i zeheb (Altın Sisile)** olarak bilinen silsile hakkında bilgi verilmiştir.

Risale'de kimi yerlerde derkenarlar vardır. Metnin derkenarlarla birlikte birebir çevirisi yapılmış, ancak Farsça kısımlar özgün biçimiyle verilmiştir. Bu kısımlarda harekeli yerlere aynı şekilde hareke konulmuştur.

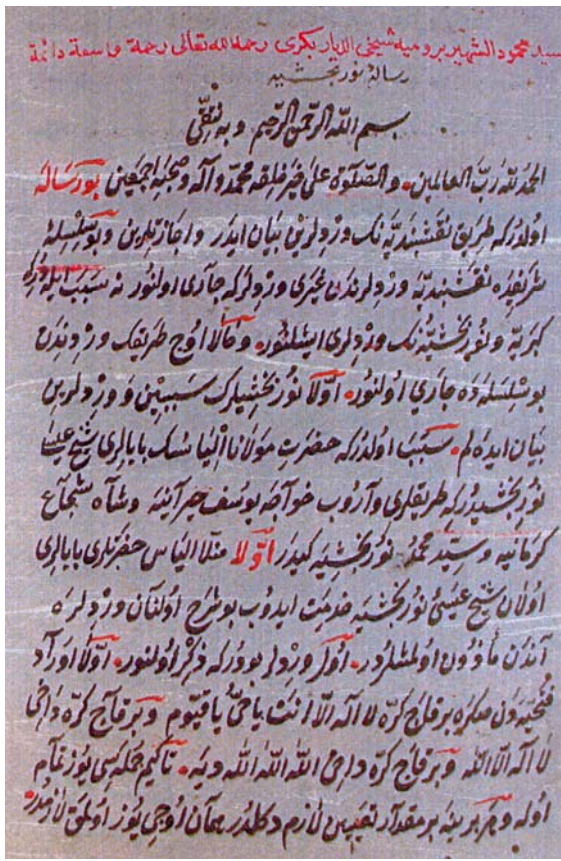
[112b] E's-Seyyid Mahmûd eş-şehîr bi-Rûmiye (Urmiye) Şeyhi ed-Diyarбекrî –rahimehu'llâhu Te'âlâ rahmeten vâsi'aten dâimeten-

RİSALE-İ NURBAHŞİYYE

Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihi nettakî

El-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtu alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn **Bu risâle** oldur ki, tarîk-i Nakşibendiyye'nün virdlerin beyân ider ve icâzetlerin ve bu silsile-i şerîfde Nakşibendiyye virdlerinden gayri virdler ki, cârî olunur ne sebeb iledür ki Kübreviyye ve Nûrbahşiyeye'nin virdleri işlenür ve hâlâ üç tarîkûn virdinden bu silsilede câri olunur. Evvelâ Nûrbahşîlerün sebebün ve virdlerün beyân idelüm. Sebeb oldur ki, Hazreti Mevlânâ İlyâs'ın babaları Şeyh İsâ Nûrbahşîdür ki, tarîkleri varub Hâce Yûsuf Hayrâniye ve Şâh Şucâ' Kirmâniye ve Seyyid Mahmûd Nûrbahşîye gider. **Evvelâ** Monla İlyâs Hazretleri babaları olan Şeyh İsâ Nûrbahşîye hizmet idüp bu şerh olunan virdlere andan me'zûn olmuşlardır. Ol virdler budur ki, zikr olunur. Evvelâ evrâd-ı Fethiyye'den sonra birkaç kerre Lâ ilâhe illâ ente yâ Hayyu yâ Kayyûm ve birkaç kerre dahi Lâ ilâhe illâllâh ve birkaç kerre dahi Allâh Allâh diye. Tâ kim cümlesi yüz tamam ola ve her birine bir mikdar ta'yîn lâzım degildir. Heman üçyüz olmak lâzımdur. [113a] Her kangısı biri birinden ziyâde olsa câyizdür ve işrâk namazından sonra yüz kerre Allâhu ekber ve yüz kerre Allâhümme Salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin ve sellim diye ve her gün Asr namazın kıldukdan sonra yine

¹³ *Risale-i Nurbahşiyeye*, 112b.

yüz kerre “Allâhu ekber” ve yüz kerre “Salâvât-ı şerîf” vire ve ta’âm hâzır oldukda evvelâ bu duâyı okuya Allâhümme tayyib erzâkenâ ve hassin ahlâkanâ ve bârik lenâ fîmâ razektenâ ve’rzukenâ hayran minhu bi-hurmeti seyyidi’l-evvelîn ve’l-âhirîn ve bi-rahmetike yâ erhame’r-râhimîn ve’l-hamdulillâhi rabbi’l-âlemîn ve ta’âm bittükden sonra cemaât çok oldukda birkaç kerre El-hamdu lillâh ve birkaç kerre Allâhu ekber ve birkaç kerre Allâh Allâh diye. Nûrbahşilerden ahz olunan virdler bunlardur ki zikr olundu. **Ve Mevlânâ İlyâs** Hazretlerinin babaları vefatı zamanında oğlu Mevlânâ İlyâs’ı iletub Şeyh Abdulhayy Giylânî’ye teslîm

eylemişlerdür ve Şeyh Abdulhayy Giylânî Hazretlerinin tarîkleri Tarîk-i Kübreviyyedür. Necmuddîn Kübrâ’ya varür ve Mollâ İlyâs’ın tarîki Şeyh Abdulhayy Hazretlerine hizmet idüp me’zûn olduğu virdler budur ki, zikr olunur: Evvelâ evrâd-ı Fethiyyedür ki, subh namazından sonra okunur ve zikr-i erredur ki, tevhd itdükleri zamanda sâliklerin boğazından zikr-i hayy ve Hakk didikleri zamanda bıçku âvâzı gibi bir sadâdür ki çıkar. Kübreviyye’den ahz olunan ancak bunlardür ve Şeyh Abdulhayy Giylânî vefatı zamanında Mevlânâ İlyâs’ı getirüp Nakşibendiyye olan Hazreti Derviş dahi Hüsrev Şâhî’ye teslîm eylemişlerdür. Onlardan kemâle irişub [113b] icâzet-i irşâd almışlardür. **Bu fasıl** tarîk-i Nakşibendiyye’nün virdlerün bildirür. Evvel subh namazun sünnetin kıldıktan sonra yüz kerre diye ki Sübhânallâhi ve bi-hamdihi sübhânallâhi’l-azîm ve bi-hamdihi estağfirullâh ve evrâd-ı Fethiyyeden sonra sûre-i Yâsîn ve ve’s-Sâffât’dan bir asır ve Esmâullâh okuya ve işrâk namazün dört rek’at kıla. İki rek’atı virddür ve ikisi icâzetdür. [Murâd-ı icâzetden her meşâyihün kendü zamanında ne emr iderse virddür deyu emr anundür yoksa bundan

mukaddem meşâyihler ne eylemiş ise ve ne vird etmiş ise buna lâzım degil kendu nisbetlerden ne ihtiyâr idunub virdi derse ve ne terk iderse ve neye icâzet virirse emr kendünündür. Zirâ kendü zamanlarının müctehidleridürler ve ne kabul idüp ve ne redd iderler ise cümlesi hûbdur. Zirâ görmezmissin ki evvelâ Hâce Abdulhâlik Gücdüvânî Hazretleri ser-defteri-i Hâcegândür asla anlardan zikr-i cehr sâdır olmamışdır ve câiz dahi görmedi ve her mürîdlere bile kalb ile ta'lim eylediler ve Hâce Arif Rivgerevî dahi hem-cinânı zikr-i hafiye ile emr eylediler. Andan sonra Hâce Mahmûd Encîrfağnevî Hazretleri vaktin muktezasınca ve taliblerin hâli iktizasına göre zikr-i cehre meşgûl olub ve mürîdlere cehr ile ta'lim idüp emr eylemişlerdür ve Hâce Ali Râmitenî dahi zikr-i cehri eylemişlerdür ve Hâce Bahâeddin Nakşibend Hazretleri bunlardan sonra gelüp zikr-i cehri men' idüp hafiye ile meşgûl olub ve tâliblere dahi hafiye ile emr eylediler] ve iki rek'at dahi istihâre kıla bu dahi icâzetdür ve dört rek'at salât-ı duhâ virddür ve sekize dek icâzetdür ve **zevâl** namazı dört rek'at icâzetdür ve zuhr namazından sonra sûre-i Tebâreke okumak virddür ve asrdan sonra sûre-i Amme virddür ve asrdan mağribe dek zaman-ı muhâsebedür. Muhâsebe oldur ki, kendüsin tefîş eyleye göre ki evkâtı sabahdan beru âgâhlık ile geçmiş ise şükr eyleye yine kendü zikrine meşgûl ola eger gaflet ile geçmiş ise birkaç kerre istiğfâr idüp yine zikr-i ma'hûdesine meşgûl ola ve mağribden sonra on iki rek'at evvâbîn namazı virddür ve yigirmi rek'ata dek icâzetdür [ve salât-ı evvâbîn bu vecihle kıla zikr olunur. Evvel iki rek'at Hazreti Resûl –aleyhi's-selâmın rûhiçün (rûh-ı şerifleriçün iki rek'at çehâr-yâr 2 rek'at Veys el-Karanî 2 rek'at vâlideyn 2 rek'at silsile-i meşâyih-ı Nakşibendiyye 2 rek'at kendu meşâyihleri için]¹⁴ evvâbînden sonra Elif Lâm Mîm Secde okumak virddür ve işâya dek Kur'ân okumak icâzetdür ve işâdan sonra yine sûre-i Tebareke okumak virddür ve yatub gicenün sülûsi kaldıktan sonra yâ ziyâde yâ noksan kalkub Teheccüd namazı kılmak virddür ve teheccüden sonra Kur'ân'a veya zikre meşgûl ola ve bî-darlığa sa'y eyleye meger [114a] uyhu çok galebe iderse başın yere koyub tâ subh olunca yatmak icâzetdür ve cümle evkâtda Lâ ilâhe illallâh Muhammedun Rasûlullâh zikrine meşgûl ola buna Yâd kerd dirler. [bu tarikatda lâ ilâhe illâllah Muhammedun Rasûlullâh dimenin vechi oldur ki Nakşibendiyyelerin nisbet-i külliyeleri Hazret-i Ebubekr'e varür ve Hazret-i Ebubekr tamam-ı ömründe bir kerre lâ ilâhe illâllah dimedi Muahammedun Rasûlullah ve hem bu âyet-i şerîfi delîl eylemişlerdür yâ eyyühe'llezîne âmenû billâhi ve resûlihî]

Nazm:

هر زمان لا اله الا الله
متصل کويد از سر تحقیق

یاد کرد آنکه سالی آگاه
بزبان یا بدل بهر دو طریق

¹⁴ (sahh min nushatin uhrâ)

ve bu zikirden sonra bâzgeşt eyleye ki bu her zikrün akebince kalbde lâzımdür.

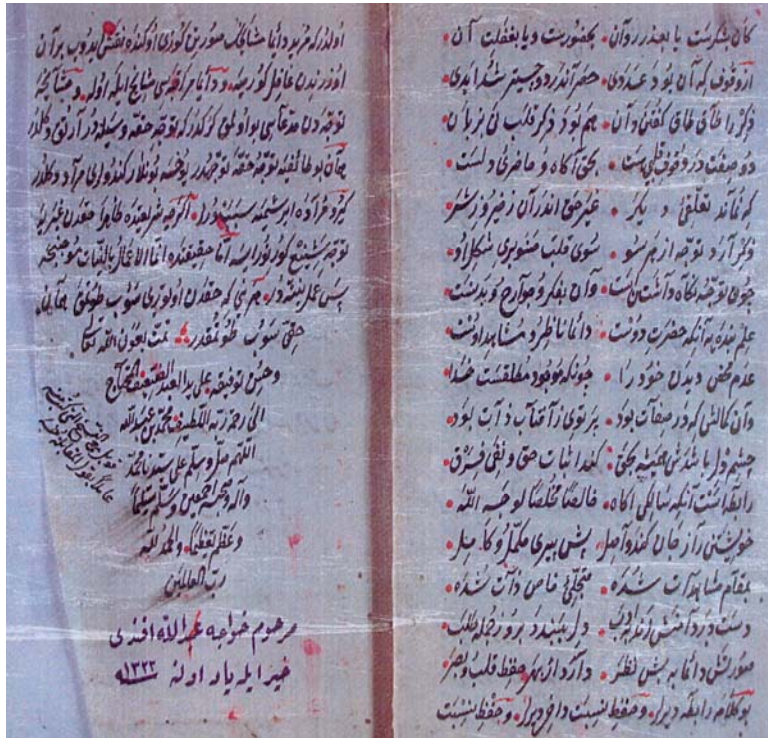
Beyt:

باز کزشت آن بود که هر باری
که خدا یا ز ذکر مقصودم
از پسی ذکر در خیال آری
توی و هم رضای تو بودم
ذکر خالص شود ز غیر خدا
با شود نفی جمله خاطرها

Bunlar binâ-yı Nakşibenddür ve bundan sonra oruçlar ki zikr olunur cümle tarîklerin virdüdür. Evvela Receb ayını bi't-tamâm sâim olub üç günden gayri yenilmeye icâzet yokdur ve mâh-ı Şa'banın nısf-ı evvelinde sâim olub nısf-ı âhiri yenilür ve mâh-ı Ramazândan sonra altı gün virddür ve Zilhiccenün dokuz günü virddür ve Muharremün dokuzuncu ve onuncu günleri virddür ve cemî' ayların Düşenbe ve Pencşenbe ve eyyâmu'l-beyz ki ayın on üçü ve on dördü ve on beşidür. Bu zikr olunan oruçlar cümlesi virddürler ve manası oldur ki eger mürîd anı bî-özü terk iderse âsî-yi tarîkat olur. [anı terk iderse lâ be'sdür]¹⁵ ve icâzet manası oldur ki, eger mürîd anı işler ise ehl-i vird sevabun bulur ve eger terk iderse lâ be'sdür. **Bu silsile-i şerîf** tarîk-i Nakşibendiyei bildürür kimden kime [114b] tâ Hazret-i Risâlet penâhiye varıncaya dek. Evvelâ ol tarîk-i Nakşibendiyyenün nisbet-i külliyyeleridür ki Hazret-i Ebubekir-i Sıddîka varür anı zikr edelim. [andan sonra nisbet-i cüz'iyeleri ki Hazret-i Ali'ye varür anı zikredelüm] ve nisbet-i külliye budur ki zikr olunur. Evvela Hazret-i Şeyh Ahmed –kuddise sırruhû- babaları olan Hazret-i Seyyid Muhammed'den almışlardür ve anlar dahi Hazret-i Monla İlyâs'dan ve anlar Hazret-i Dervîş Ahî Hüsrev Şâhî'den [ve Hazret-i Dervîş Ahi Hüsrev Şâhî Üveysîdir. Hâce Ubeydullah'dan ev Hâce Ubeydullah Hazretleri Yakub Çerhî Hazretlerinden almışlardür ve anlar Hâce Bahâeddin Nakşinendî'den almışlardur ve gelecekte Hâce Bahâeddin'in zikri olunsa gerekdür] ve anlar Mevlânâ Sun'ullâh Göze Kenânî'den ve anlar Mevlânâ Alâuddîn Mektebvâr'dan ve anlar Mevlânâ Sa'deddîn Kâşgârî'den [Mollâ Câmî'nin babasıdur] ve anlar Mevlânâ Nizâmeddîn Hâmûş'dan ve anlar Hâce Alâeddîn Attâr'dan ve anlar Hâce Bahâuddîn Nakşibendî'den [ve Hâce Bahâeddin Hazretleri bir nisbetle dahi Üveysîdir. Hâce Abdulhâlik Gücdüvânî'den] ve anlar Seyyid Emîr Külâl'dan ve anlar Hâce Muhammed Baba-yı Semmâsî'den ve anlar Hâce Ali Râmitenî ve anlar Hâce Mahmûd Encîrfağnevî'den ve anlar Hâce Ârif Rîvgerevî'den ve anlar Hâce Abdulhâlik Gücdevânî'den [ve Hâce Abdulhâlik Gücdüvânî Üveysîdirler Hızır Aleyhi's-selamdan] ve anlar Hâce [Ebu Yûsuf] Hemedânî'den ve anlar Hâce Ali-i Fâremdî'den ve anlar Şeyh

¹⁵ Nusha-i digerde.

Ebu'l-Kâsım Kûrregânî'den ve anlar Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî'den ve anlar Sultânü'l-Ârifin Ebû Yezîd Bistâmî'den ve anlar İmâm Cafer Sâdik'dan ve anlar Kâsım bin Ebûbekri's-Sıddîk'den [mezkûr Kâsım İmam Cafer Hazretlerinin vâlidesi vâlidür ve fukahâ-i seb'a vâlid-i vâlidündendür] ve anlar Hazre-ti Selmân-ı Fârisî'den [ve Selmân şeref-i sohbet-i Rasûlullâh ile müşerref olub ol hazrete intisâb-ı bâtinîsiyle ... Ebûbekr-i Sıddîk Hazretlerinden nisbet-i külliye almışlardür] ve anlar Hazret-i Ebûbekri's-Sıddîk'den ve anlar Risâletpenâh –sallâllâhu aleyhi ve sellem-den ve Şeyh Ebu'l-Kasım'un bir nisbeti dahi Şeyh Ebû Osmân Mağribî'den ve anlar Ebû Ali Kâtib'den [115a] ve anlar Ebû Ali Rûdbârî'den ve anlar Cüneyd-i Bağdâdî'den ve anlar Sırrî Sakatî'den ve anlar Ma'rûf Kerhî'den ve anlar Dâvud Tâî'den ve anlar Habîb-i Acemî'den ve anlar Hasan-ı Basrî'den ve anlar Hazret-i Ali'den ve anlar Hazre-ti Risâletden –sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve Ma'rûf Kerhî'nun bir nisbetleri dahi İmâm Ali Rıza'dan [ve şeyh Ma'rûfun bir nisbeti dahi İmâm Ali Rıza Hazretlerindenür ki gelecekde zikr olunur] ve anlar vâlidleri İmâm-ı Mûsâ Kâzım'dan ve anlar vâlidleri İmâm-ı Cafer Hazretlerinden ve İmâm-ı Caferün nisbeti Hazret-i Risâlete muntehî oluncaya dek yukarıda zikr olunduğu gibidür [ve Cafer-i Sâdik'un bir nisbeti dahi İmam Muhammed Bâkır'adur ki babalarındur gelecekde zikr olunur] ve İmâm-ı Cafer Hazretleri-

nin bir nisbeti dahi vâlid-i büzürgvârları olan İmâm Muhammed Bâkır'dan [İmam Cafer Bâyezid'i terbiyeleri ve kezâlik Harakânî Bâyezid'den ma'nevîdir sûrî degildir] ve anlar vâlid-i güzînleri İmâm Ali Zeynelâbidîn Hazretlerinden ve anlar kendü vâlid-i şerîfleri İmâm Hüseyin Hazretlerinden ve anlar vâlid-i büzürgvârları Emîru'l-Mü'minîn Hazret-i Ali –kerremallâhu vecheh-den –rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn- ve anlar Cenâb-ı Risâletpenâh –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden ve meşâyih-i tarîkat –kaddesallâhu Teâlâ ervâhahum- eimme-i ehl-i beyte muntehî olan silsile-i nefâset ve şeref ve izzetinden ötürü **Sisiletu'z-Zehab** deyu tesmiye eylemişlerdür ve Hazret-i Ebûbekir'e varan nisbete Bekriyye dirler ve Üveysiler tâife dirler ki anlar zâhirde bir pîr ve mürşid-i kâmile hizmet eylemeyüp âlem-i ma'nada bir azîzin rûhâniyyetinden ala. Ya Hazret-i Hızır aleyhi's-selâmın terbiyesiyle ola yâhud rûhaniyyet-i Mustafa –sallallâhu aleyhi ve sellem-den feyz ola ve hem Hâce Hazretlerinin [115b] kelimât-ı kudsiyyesindendür. Bu sekiz ibâdet Hâcegân –kaddesallâhu teâlâ ervâhahum- tarîkatün binası anün üzerinedür. **Evvel** hoş der dem nazar ber kadem sefer der vatan halvet der encümen yâd kerd bâz geşt nigâh dâşet yâd dâşet, ve gayri in heme pendiâşet yani bunlardan gayri hep sayıdür. Hafî buyurulmasa ki bu tâife-i aliyyenün mustalahâtı cümlesinden üç kelime dahi vardür ki ol üç kelimenün biri vukûf-ı zamanî ve biri vukûf-ı adedî ve biri dahi vukûf-ı kalbîdür. Cümlesi on bir kelime olur. Çünkü Hâce Hazretleri ser-halka-i silsile-i Hâcegândür. Lâ-cerem anlarün tercemesinde kendü elfâz-ı mustalihaları ki zikr olan azîzlerün tarîklerini bilmek ana mevkûfdür. İbâdet-i şerîfeleriyle on bir reşaha zımında beyne'l-icmâl ve't-tafsil bu nazmlarda şerh olunur. Evvel Nakşibendiyye ne olduğun bildürür andan evvel on bir reşaha zikr ider.

این فارسی

و این چندکلمه متبرکه مشهوره است که مبنی کردند بر طریقت حضرات
خواجهگان عالیشان علیهم الرحمة والرضوان

نظم

معنی نقشبند آن باشد	که ز دل نقش غیر بتراشد
نقش الله را بصفحه دل	بنکارد چو کامل اصل
نقش بند و بلوح دل آن ذات	محو سازد نقوش موجودات
هوش در دم عبارت از نفسی	برون آید از درون کسی

[116a]

باشد او از حضور و آگاهی   که نه غفلت بر آن برو راحی

رفت و آمد بشهر و صحرا	نظر در قدم که سالک را
کز پراکنده کی بنا لاید	نظر او به پشت پا باید
از فتوت بر آن قدم بنهد	پا منی و خودی چو روی دهد
سالکی در طبیعت بشری	سفر در وطن کند سفری
بصیفات حمیده و ملکی	نقل سازد زمیمه را و شکی
آنکه باز آر باشدش عزلت	شد اشارت در انجمن خلوت
باطن از غیر حق بپرد آزد	یا که ظاهر بخلق می سازد
هر زمان لا اله الا الله	یاد کرد آنکه سالک آگاه
متصل کوید از سر تحقیق	بزبان یا بدل بهر دو طریق
از پسی ذکر در خیال آری	باز کشنت آن بود هر باری
توی و هم رضای تو بدم	که خدایا ز ذکر مقصودم
ذکر خالص شود ز غیر خدا	تا شود نفی جمله خاطرها
بر خواطر مراقبه است یقین	نکته از نگاه داشت ببین
خاطر اصلا بغير حق بزدد	که مکرر چو ذکر گفته شود
ذوق و آگاهی بحق بردوام	معنی یاد داشت کشته تمام
هست واقف ز حال خویش بسی	شد وقوف زمانی آنکه کسی

[116b]

بحضورست و یا بغفلت آن	کان بشکرست یا بعذر روان
حصر اندر دو چیتر شد ابدی	از وقوف که آن بود عددی
هم بود ذکر قلب نی بزبان	ذکر را طاق طاق گفتن دان
بحق آگاه و حاضرئ دلست	دو صفت در وقوف قلبی هست
غیر حق اندر آن ز خیر و زشر	که نماید تعلقی دیگر
سوی قلب صنوبری شکل او	ذکر آرد توجه از هر سو
و آن ب فکر و جو آرح و بدنتست	چون توجه نگاه داشتن است
چونکه موجود مطلقست خودا	علم بنده به آنکه حضرت دوست
پرتوی ز آفتاب ذات بود	عدم محض دیدن خود را
کند اثبات حق نفی فرق	و آن کمالش که در صفات بود
	چشم دل باشدش همیشه بحق

رابطه است آنکه سَالِکِی اکاه خالصاً مُخلصاً لوجه الله
خویشتن رآز جَان کند واصل پش پیری مکمل و کَامِل
بمقام مشاهدآت شُدّه متجلیّ خاص ذات شُدّه
دست در دآمنش زند به ادب دل ببندد برو ز جمله طلب
صُورنش دائماً به پیش نظر دآرد از بهر حُفُظ قلب و بصر

Bu kelâma rabîta dirler ve hıfz-ı nisbet dahi dirler. Hıfz-ı hisbet [117a] oldur ki mürîd dâimâ meşâyihün sûretün gözü önünde nakş idüp bir ân üzerinden gâfil görmeye ve dâimâ murâkabesi meşâyih ile ola. ve meşâyihâ teveccühden muddeâsı bu olmak gerekdür ki teveccüh-i Hakka vesîledür artık degildür. Heman bu tâifeye teveccüh Hakka teveccühdür. Yoksa bunlar kenduları murâd degildür. Giru murâda irişmeye sebebdürler. Egerçi şerîatda zâhiren hakdan gayriye teveccüh şenî' görünür ise amma hakîkatde İnnemâ'l-a'mâlu bi'n-niyyât mûcibince pes amel niyyetedür. Her neyi ki hakdan ötürü sevub tutmak heman hakkı sevub tutmaktır.

Temmet bi-avnillâhi teâlâ ve hüsn-i tevfikihî

Alâ yedi'l-abdi'd-daîf el-muhtâc ilâ rahmeti rabbihi'l-latîf Mehemed bin Abdullâh. Allâhümme salli ve sellim alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn ve sellim teslîmen ve azzim ta'zîmen. Ve'l-hamdulillâhi rabbi'l-âlemîn.

Kûbile me'an-nusahi'lletî kütibe minhu âmilen bi-kavli'l-mukâbeleti .....

Merhûm Hâce Abdullâh Efendi

Hayr ile yâd oluna. Sene: 1323

Sonuç

Bursa'da Nakşibendiyye Tarikatı'nın önemli temsilcilerinden biri de Açıkbaş Mahmud Efendi'dir. Gerek Nakşibendiyye'ye mensup olması, gerek Nurbahşiyye hakkında yazmış olduğu *Risale-i Nurbahşiyye* adlı risalesi; gerekse görüşleri sebebiyle tartışılması ve sürgün edilmesi onun belirgin özelliklerindedir. Hayatı hakkında verilen bilgiler bir yana, yazmış olduğu *Risale*'nin yayınlanıp, akademik dünyaya tanıtılması bu yazının temel hedefi olmuştur. Bu risalede Açıkbaş Mahmud'un, birbirine mesafeli duran Nakşibendiyye ile Nurbahşiyye ve bu ikisini Kübreviyye ile olan irtibatlarını anlatmaya çalışmıştır. Çünkü silsile olarak Kübreviyye ile Nurbahşiyye, *Risale*'den de anlaşılacağı üzere, aynı yere çıkmaktadır. Aynı

şekilde bu silsilede yer alan Mevlânâ İlyas da Nakşibendiyye'den Hüsrev Şahî'den ders almış ve böylece üç tarikatın bir noktada kesiştikleri vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamid, *Nakşibendilik*, çev. A. Cüneyd Köksal, İstanbul 2007.
- Altınışik, Kezban, *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbâş Mahmud Efendi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 2006.
- Bakırcı Mehmed Raşid, *Zübdetü'l-Vekayi' der Belde-i Celile-i Burusa*, İstanbul, Millet Ktp., Ali Emirî, Tarih, nu. 89.
- Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982.
- Bruinessen, M. Van, "The Naqshbandi Order In 17th-Century Kurdistan", *Naqshbandist*, ed.: Marc Gabirieu, Alexandra Popovic et Thierry Zarcone, İstanbul-Paris 1990.
- Bruinessen, Martin van-Boeschoten, Hendrik, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de*, çev. Tansel Güney, İstanbul 2003.
- Bursa Şer'iyeye Sicilleri*, Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Bölümü, B130, 87a, 96b.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul 1333.
- Damar, Abdullah, *Bursa'da Nakşibendiye Kültürü ve Ahmed İlâhî Tekkesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1993.
- Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Târîhi*, Matbaa-i Âmire 1283.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Danişverân-ı Nadiredân*, Hüdavendigâr Matbaası, 1302.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayıncılık, 2. bs. İstanbul 2001.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü (BK)*, III, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel Kit., nu. 4521.
- Mehmed Fahreddin, *Gülzar-ı İrfan*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emirî, nu. 1089.
- Mehmed Şemseddin *Yâdigâr-ı Şemsî Bursa Dergâhları*, Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997.
- Mustafa Naîmâ, *Târîh-i Naîmâ*, İstanbul 1280.
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, Gaye Kitabevi, Bursa 2000.

- Tek, Abdurrezzak, “Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa’daki Tarihi Süreci”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:16, Sayı: 1, Bursa 2007.
- Tosun, Necdet, “Nurbahşiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, İstanbul 2007.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, “Açıkbaş Mahmud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, İstanbul 1988.